

Prof. IVO VISKOVIĆ
Dubrovnik

Pjesnički genij Ivan Mažuranić

Ove godine u čitavoj našoj domovini i širom svijeta na svečan način proslavlja se 150-godišnjica rođenja Ivana Mažuranića, jednog od najvećih pjesnika evropskog romantizma. Uz velika imena Byrona, Goethea, Schillera, Victora Hugoa, Adama Mickiewicza, Juliusza Slowackoga, Aleksandra Puškina i Ljermontova, — ime Ivana Mažuranića predstavlja jedan od vrhunaca svjetske poezije toga razdoblja.

Mažuranićevo djelo »Smrt Smail-age Čengića« već je davno prešlo granice naše domovine i ušlo u riznicu svjetske književnosti. U vrijeme kada je on stvorio to znamenito djelo, — u četrdesetim godinama prošloga stoljeća — bile su veoma jake klasne suprotnosti. U to vrijeme hrvatski narod najupornije se borio protiv germanizacije, talijanizacije i mađarizacije. Narod je bio ekonomski, društveno i politički potlačen. I o Hrvatima i o ostalim Slavenima zapadni svijet govorio je i pisao s nekim podcjenjivanjem. O nama se pisalo kao o zaostalom barbarskom narodu. Ilirski pokret kao najsnažnija manifestacija hrvatske mlade buržoazije, nažalost, nije se oslanjao na neku jaču društvenu i ekonomsku snagu, a i njegovi prvaci — nosioci narodnih težnji i pregnuća nisu imali u svemu napredne poglede. U Bosni i Hercegovini bilo je još gore i teže: feudalski su izrabljivali podložnu raj. Sve je to duboko tištalo Ivana Mažuranića. A i prije toga — u dopuni Gundulićeva »Osmana« — Ivan Mažuranić je veoma jasno izrekao svoje čovječanske i patriotske osjećaje. U petraestom pjevanju »Osmana« on je uskliknuo:

*»O Slovinska zemljo lijepa,
Što sagriješ i nebu gori,
Zar te taki udes cijepa
I jadom te vječnim mori?
Potišteni tvi sinovi,
Gospodičnoj njegda u vlasti,
Izrodi su, il robovi,
Željni s ovcam travu pasti . . .«*

Mažuranić je te stihove napisao 1844. godine, a Smail-age Čengić poginuo je četiri godine ranije: 21. IX 1840. go-

dine na Mljetičku kod Durmitora u Crnoj Gori. Jasno je da ako ista ideja izbija i iz epa »Smrt Smail-age Čengića« i iz dopune Gundulićevu spjevu, a i iz svih ostalih Mažuranićevih tvorevina, da je on, prirodno, dugo od najmlađih dana djetinjstva u Novom Vinodolskom u Hrvatskom primorju nosio u sebi tu ideju. U brošuri »Hrvati Mađarom« Mažuranić je iznio iste poglede, iste misli, progresivnost, neki humanizam, čovjekoljublje izbija iz Mažuranićevih redaka, za dojenih idejom slobode i jednakosti:

»Jednakost, sloboda i bratinstvo usklik su sadašnjeg vijeka, usklik su vaš, usklik su i težnja naša . . .

Svako bo gospodstvo isključuje jednakost, isključuje slobodu, isključuje bratinstvo.

Izmeđ' sluge i gospodara, roba i gospodina nema jednakosti, nema slobode, nema bratinstva.

Nema blagoslova, nego prokletstvo.«

Prirodno je da se Mažuranić, kao pripadnik ilirskog kruga formirao u njemu i da mu je taj krug utisnuo ideje kojim provejavaju svi njegovi spisi i sva njegova djela. O tome Antun Barac govori: »Ilirizam koji se stao jače razvijati upravo u godinama, kad je Mažuranić svršio gimnaziju, i koji je na površinu iznio nove društvene snage, malograđanstvo i intelektualci iz naroda — prihvatio je on u svem njegovu značenju i zamahu. Ilirci su išli za tim da u kulturnom životu Hrvatske dode do prevlasti onog, što su stvorile široke željačke mase: narodni jezik, narodna pjesma. Iako u kojčemu navivni i daleko od stvarnosti, oni su među Hrvatima proširili misao o veličini Slavenstva, o njegovim stvaralačkim sposobnostima. Bili su prožeti oslobodilačkim oduševljenjem i uvjerenjem o ispravnosti svoga puta.«

A ta misao o veličini Slavenstva okosnica je čitavog djelovanja i stvaralaštva Ivana Mažuranića, kao i njegove braće Antuna i Matije, također istaknutih članova Ilirskog pokreta, kao i svih članova hrvatskog preporoda uopće.

Osnovna ideja koja se isprepliće u Mažuranićevu epu »Smrt Smail-age Čengića« također je — ideja o veličini Slavenstva, o našoj borbenosti, nepopustljivosti i neumištvosti kroz vjekove. Mažuranić je i u tom svom spjevu dao oduška naj-

dubljim porivima i osjećajima koji su ga preokupirali i s kojima je živio i stvarao. Optužio je Evropu i narode tog zemaljskog kruga zašto stoje prekrštenih ruku dok mi lijemo krv u obrani evropske slobode, evropske kulture i civilizacije. Naši junaci, besmrtni heroji kroz vjekove, borili su se, ginuli i pobjeđivali tursku neman i tuđinske gospodare ne samo za očuvanje vlastite slobode i kulture nego ujedno i evropske.

Raznoražni su poticaji koji su pokrenuli Mažuranića na pisanje znamenitog epa »Smrt Smail-age Čengića«. Njegov brat Matija Mažuranić prešao je granicu i našao se u Bosni i Hercegovini gdje je proučavao život i patnje naroda i to na neobično slikovit način iznio u svome putopisu »Pogled u Bosnu«, najboljem putopisu Hrvatskog preporoda uopće. Drugi njegov brat, Antun Mažuranić, zajedno s Ljudevitom Gajom, posjetio je Cetinje i Njegoša. Prirodno je da je Njegoš, između ostalog, govorio jednokrvnoj braći Gaju i Antunu Mažuraniću i o pogibelji Smail-age Čengića i pokazao im Čengićevu glavu, oružje i sve ostalo. Pored toga u kući Mažuranića čuvao se nekakav spis od nepoznatog autora koji je prikazivao patnje naše raje pod Turcima. Poznato je da je i Savo Martinović Crnogorac prošao u ono vrijeme kroz Karlovac, gdje je Ivan Mažuranić živio i radio i da je u karlovačkoj čitaonici na dugo pričao Mažuraniću i ostalim njegovim prijateljima o mukama raje i o događaju u vezi sa smrću Smail-age Čengića, u kojemu je događaju i sâm učestvovao.

No sam događaj i sve što je u vezi s njime nije toliko važan. Nije važno ni to da li Mažuranić pjeva o Smail-agi i Crnogorcima i Turcima kao što nije važno ni da li je Smail-aga Čengić bio zaista onakav tiranin kakvim ga prikazuje Mažuranić ili je bio dobar i korektan prema raji itd. Važno je jedno: da je Mažuranić u svome djelu iznio osjećaje vlastitog naroda i svoje. Dakle, svejedno je ma gdje se radnja događa i da li je nosilac glavne radnje — glavni junak Smail-aga Čengić ili bilo tko drugi. Najvažnija je ideja samoga djela i ljepota i uzvišenost, kojim je značajkama ono prožeto.

U svojoj monografiji o Mažuraniću, najbolji poznavalac njegova djela Antun Barac najdetaljnije i najznanstvenije je prodro u bit Mažuranićeve umjetnosti: »Mažuranićeva je pjesma prožeta osjećanjem snage, osjećanjem pouzdanja. Na prvi pogled, u njoj se vodi borba zbog vjere . . . U njoj se uzdiže kršćanstvo, kao protivština islamu. Ali je vjera ovdje samo izraz dubljih suprotnosti između dva svijeta . . . »Smrt Smail-age Čengića« izraz je bezgranične vjere da i oni koji su potlačeni i poniženi gore od skota, mogu pobijediti, ako se duhom ne dadu slomiti. Može nasilnik biti na oko još jači, na kraju će ipak biti nadavljan . . . Ne treba smetnuti s uma da je »Smrt Smail-age Čengića« napisao čovjek od 32 godine, koji je i sam pripadao među najistaknutije članove naprednoga narodnoga pokreta. A napisao ga je u godinama kad je Hrvatima doista trebalo vjere, jer je politički pritisak vladara posao opet jak. Godina kad je nastao ep »Smrt Smail-age Čengića«, godina je i srpskih žrtava . . .«

Sve to govori da je Mažuranićev ep uvijek aktuelan i uvijek svež. Barac je napomenuo da je taj ep stvoren iste godine kada su u Zagrebu izrešetani neprijateljskom tanadi hrvatski rodoljubi koji su žrtvovali svoje živote za slobodu i bratstvo. Taj ep je bio aktuelan i u vrijeme prošloga rata

kada se također trebalo boriti za bratstvo i jedinstvo jugoslavenskih naroda i svih naroda progresivnog čovječanstva.

Prizori iz pojedinih pjevanja »Smrt Smail-age Čengića« prizori su koji se dešavaju u svim vremenima i na svim meridijanima a isto tako i otpornost protiv tiranije i nasilja.«

*»Krcnu kolac nekoliko puta,
Zviznu pala nekoliko puta,
Zadržtaše ta vješala tanka,
Al' ne pisnu Crnogorčad mlada,
Niti pisnu, niti zubi škerinu.
Proz poljanu mrka krvca teknu:
Niti pisnu, niti zubi škerinu;
Poljana se napuni tjelesa .*

*Boj se onog, tko je vikó
Bez golema mrijeti jada!*

*Stoji aga, gorsko zvijere,
Gvozden stupac, kámen tvrdi,
Dokle dahnu, rukóm mahnu,
Starac Durak skoro izdahnu.
»Medet, medet . . .« Dželat ljuti
Već mu i grlo dotle sputi.
Durat huknu, sve zamuknu.«*

Ovi stihovi — i ne samo ovi, nego i oni toliko potresni stihovi iz »Harača« i svi drugi — kao da su isklesani od najčistijeg i najljepšeg mramora! Decenijima odjekuju i odgajaju generacije i generacije. Mažuranićeva umjetnost živi i živjet će dok bude svijeta i vijeka. I zato je Antun Barac mogao reći da značenje Mažuranićeve umjetnosti prelazi granice hrvatstva i granice estetike: »Kao što svako veliko umjetničko djelo ima iznadnacionalno značenje, produbljujući lično i nacionalno do općeljudskoga, tako i u ovome Mažuranićeve djelu. Njegovo značenje nije samo u uspjelu izrazu nego ono o nekim svojim sastavnim dijelovima zadire u sve sfere čovječijeg života: u etiku, u umni život, u socijalno i vjersko osjećanje. Ljepota i uzvišenost Mažuranićeve pjesme i jest u tome, što je u njoj sve duboko povezano: i pjesnik kao ličnost, i kao član društva i naroda, — prošlost, i sadašnjost i budućnost — i sve to u neku ruku djeluje jedinstveno, te se nacionalni i socijalni elementi spajaju s religioznim simbolima i općechovječanskim vidicima. U najdubljem dnu svoje pjesme Mažuranić je izrazio sebe. U isto doba izrazio je u njoj i svoje najjače narodne i čovječije osjećaje — no tako, da lično prelazi u čovječansko i narodno, i obrnuto, na takav način da se u njoj gubi granica između lirike i etike, između čovstva i refleksije, između tendencije i čiste osjećajnosti. A to je znak svakog velikog umjetničkog djela: da zabvata u sve strane čovječijega duševnog života, — pobuđujući ih sve na aktivnost i ne iscrpljujući se ni u jednoj sferi do kraja . . . Posljednju istinu o Mažuranićeveu spjevu neće sadržati ni najpomniji analiza. Kao i u svemu živome, i u velikim umjetninama ima uvijek neki ostatak, koji se nikakvim raščinjnjem, definicijama i formulama ne da iscrpsti ni izreći. U tom neizrecivom i neobjašnjivom i jest značajka i tajna svake žive umjetnosti.«